

1324
SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR

33. sz.

ERDÉLYI BIEDERMEIER

ÍRTA :

TÓTH LÁSZLÓ

A KOLOZSVÁRI
FERENC JÓZSEF-EGYETEM
ÖSSZEHASZNÁLÓ IRODALOMTÖRTÉNETI
INTÉZETÉNEK
KIADVÁNYA

SZEGED, 1942.

Institut Français de l'Université François-Joseph.

Directeur: Béla ZOLNAI.

Chargés de cours: Zoltán BARANYAI, Lipót MOLNOS.

Études Françaises

publiées par l'Institut Français de l'Université François-Joseph.

1. **André Dudith et les humanistes français.** Par Jean FALUDI. Szeged. 1927.

L'auteur a bravement entrepris de nous apporter quelque chose de précis sur les rapports ayant existé entre Dudith et certains érudits français, tels que Muret, Ramus, Théodore de Bèze. — F.-L. Schoell (Revue des Études Hongroises, 1928).

Magyarul: Minerva 1928. (Vö. Irodalomtörténet, 1928: 177.) — Cf. A. D. M., Revue d'Hist. Eccl. 1928 — Pierre Costil: André Dudith. Paris, Les Belles Lettres, 1934. — Hist. Jahrb. 1935:54.

2. **H.-F. Amiel, traducteur. Son européenisme. Ses relations avec la Hongrie.** Par Vilma de SZIGETHY. Szeged, 1929.

Mademoiselle Szigethy étudie les traductions faites par l'auteur du „Journal intime“, et insiste sur le recueil des „Étrangères“. — Léon Bopp (Revue des Études Hongroises, 1929).

Im Anhang wird der aufschlussreiche Briefwechsel zwischen A. und Meltzl mitgeteilt. — B. v. Pukánszky (Deutsch-ung. Heimatsbl. 1930:80).

L'étude, très sérieusement établie, est une nouvelle preuve du travail efficace accompli en Hongrie sur les questions de littérature européenne. — Revue de Littérature Comparée (1930:322).

Magyarul: Jezerniczky Margit: Amiel, Meltzl, Petöfi (Széphalom 1931.) V. ö. még Kerekes Sándor, Lomnitz Meltzl Hugó. Jahrb. des Deutschen Inst. der Univ. Budapest. 1937:329, 368, 372. — Festgabe F. Fr. Panzer, Bühl 1930, 79. (Q. A. Jekel.)

3. **Les impressions françaises de Vienne, 1567—1850.** Par Vera ORAVETZ. 1930.

Die ihren Ergebnissen und Ausblicken wertvolle Arbeit fügt Österreich nunmehr jenen von Virgile Rossel in seiner „Histoire de la littérature française hors de France“ behandelten Ländern endgültig bei. — Hans Zedinek (Zentralblatt für Bibliothekswesen 1931). Die jeweilige geistige Haltung der Kaiserstadt war für eine grösseren Teil der südosteuropäischen Völkerschaften vorbildlich. — Fritz Valjavec (Neue Heimatblätter 1936:187).

V. ö. még Eckhardt Sándor (Egyet. Phil. Közlöny 1931), Zolnai Béla (Széphalom 1931) és Jezerniczky Margit (Széphalom 1932) pótlásait és Justus Schmidt tanulmányát: Voltaire und Maria Theresia. Wien 1931:6—22. — Cf. encore: Études Françaises 13. — Paul Van Tieghem (Revue de Synthèse, 1:3).

4. **Un disciple du romantisme français. Madách et la Tragédie de l'homme.** Par László JUHASZ Szeged, 1930. — Magyarul: Széphalom 1930—1931.

Auf Grund seiner eigenen Forschungen behauptet Verf., Madách sei in seinem Meisterwerke ein Schüler der französischen Romantik, deren Einfluss er eine ebenso grosse Bedeutung beilegt, wie dem von Goethe. — A. B. (Ungarische Jahrbücher XI, 4).

SZEK
B 97704

SZÉPHALOM-KÖNYVTÁR
33. sz.

ERDÉLYI BIEDERMEIER

ÍRTA :

TÓTH LÁSZLÓ

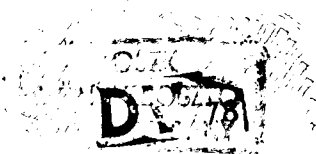
A KOLOZSVÁRI
FERENC JÓZSEF-EGYETEM
ÖSSZEHAONLÍTÓ IRODALOMTÖRTÉNETI
INTÉZETÉNEK
KIADVÁNYA

5.324 0
SZEGED, 1942.

B 97704

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RT.

A magyar biedermeier-kutatás eddigi eredményeit új könyvében¹ szellemesen összegezi Zolnai Béla, aki kezdeményezője és mélyre szántó kutatója volt eddig is a magyar szellemtörténet e széles területének. De Zolnai műve nem csupán összegez, hanem új eszméket vet fel, új célokat tűz ki a további kutatás elé. A kritika a mű jelentőségéhez mért komolysággal foglalkozott Zolnai munkájával, rámutatva több szempontból is a jövő kutatások irányára, területére.²

Kétségtelen, hogy Zolnai biedermeier-kutatásainak közép-pontjában a biedermeier irodalmi vetülete állott. A társadalomtörténeti vonatkozások, összefüggések a kor politikai eszméivel és történetével még tág teret adnak a további kutatásoknak.

Erdély sajátos, a királyhágóntúlitól különböző biedermeier-szemlélete és formája is csak most lesz majd megrajzolható, mikor az erdélyi mémoire-irodalom, az erdélyi írók levelezése is az eddiginél sokkal teljesebben vonható a kutatás körébe.

Az erdélyi biedermeiert az egyetemes magyar szellemben Zolnai főként Döbrentei Gábor és Jósika Miklós személyén és művein át érzékelteti. Művét a magyar biedermeier-hangulat egyik legszebb és legjellemzőbb festői kifejezése, — az erdélyi származású és Erdélyben művészé fejlődött Barabás Miklós *Galambpostája* díszíti. Az erdélyi biedermeier kutatása azonban új fejezethez érkezett Ujfalvy Sándor emlékiratainak kiadásával. Az Erdélyi Múzeum-Egylet a visszatérés utáni első kiadványával, Ujfalvy Sándor emlékirataival, nemcsak vonzóan érdekes olvasmányt, hanem Erdély XIX. századi társadalomtörténetéhez nagyon becses forrást adott.³ Az pedig maga is egy jellemző fejezet Erdély legújabbkori történetéhez, ahogy Ujfalvy emlékiratai három évtized viszonytagságai után napvilágot láttak.

*

Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor 1792-ben született maros-zéki székely családból, amely nemességet 1672-ben kapott Apafy Mihály fejedelemtől. A család vagyoni és társadalmi emelkedése, a mémoire-író nagyatyjával kezdődik,

¹ A magyar biedermeier. Bpest, 1940.

² Péntes Balduin, Katolikus Szemle, 1941 április, 138—9. ll. — Tóth László: Német polgárság-magyar biedermeier. Magyar Szemle, 1941 augusztus, 134—9. ll. — Cs. Gárdonyi Klára, Századok, 1941, 459—50. ll. — Vincze László: Biedermeyer és irodalom, Páztortú, 1941, 300—3. ll. — Eredeti felfogással szól Zolnai könyvéhez Tavaszi Sándor A polgári gondolkozás, Kolozsvár, 1942. [Szellem és élet könyvtára. Új sorozat 24. szám.]

³ Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai. Sajtó alá rendezte és kiegészítésekkel közreadta Dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1941, 455. l. V. ö. Kelemen Lajos kritikáját: Ellenzék. 1941 szeptember 13.

aki két ízben is előnyös házaseságot kötött. Ujfalvy Sándor atyja, Sámuel, a napoleoni háborúk során ügyes gazdálkodással már nagy vagyonra tett szert. Sámuelnek idősebb testvére volt a költő Ujfalvy Krisztina, aki csalódásait a kor írói divatja szerint — egyébként nem is tehetségtelen — világfájdalmas versekben örökítette meg.

Ujfalvy Sándor a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban együtt nevelkedett Kőrösi Csoma Sándorral. Jogi tanulmányait a kolozsvári akadémián végezte, majd Marosvásárhelyre ment joggyakorlatra gróf Teleki Mihály mellé. De a gróf oly durván bánt a patvaristákkal, akiket valósággal inasainak tekintett, hogy az önérzetes és vagyoni körülményei által is előnyös helyzetben lévő Ujfalvy otthagya főnökét. Atyja kívánságára 1814-ben Bécsbe ment, ahol az udvari kancellária tisztviselője lett. Öt és fél évet töltött Bécsben, ahol az egyetemet is látogatta. Bécsi udvari karrierjének atyja óhajta vetett véget, hogy jöjjön haza átvenni a gazdálkodást. Ujfalvy készséggel engedelmeskedett atyjának és otthagya a császárvárost, ahonnan még a felvilágosodás művelődési eszméit hozta magával. Bécsben mintegy 300 kötetből álló könyvtárat gyűjtött, főleg francia könyveket és most ezeket magával vitte a szolnokdobokamegyei Szakaturon lévő birtokára, amelyet atyja neki átengedett. A viszony apa és fiú között kifogástalan, árnyékot csupán az vet rá, amikor atyja egyszer nyáron, szénagyűjtés idején meglepi Rousseau olvasása közben. Az öreg Ujfalvy, egy más kor gyermeke, kétségbeesik, hogy fia a tudományra adja magát, ami — szerinte — a gazdaság elhanyagolására, tehát anyagi romlásra vezet.

Ujfalvy Sándor 1820-ban nőül vette Lészai Lőrinc fő-kormányiszéki tanácsos leányát, Juliát, akivel harmincnyolc évet töltött boldog házasságban. A megyei életben szerepet nem vállalt, hanem egészen gazdasága korszerű kezelésének és a vadászatnak szentelte magát. Aufklärista felfogásának megfelelően, amihez református meggyőződésében gyökerező elvi ellenzéki magatartása is járult, a reformkorban politikai felfogása a liberális párt felé vonzotta. A nemzeti reformot azonban, mely emberi és igaz-magyar meggyőződéssel önmagán és környezetén akarja megvalósítani. Gazdaságában ideális elveket követ, jobbágyait a műveltség és a vagyonosodás útjára vezeti. Ő, a kálvinista magyar nemes úr, újjáépítteti a falu román templomát és papot neveltet román jobbágyainak.

Nemcsak politikai meggyőződés, hanem belső barátság is fűzi Wesselényi Miklóshoz, akinél heteket tölt, együtt vadásznak és politizálnak. Wesselényiről, az emberről, Ujfalvy kitűnő jellemrajzot ad és számtalan érdekes epizódot örökít meg emlékirataiban: Wesselényi révén ismerkedett meg Ujfalvy Sándor Széchenyi Istvánnal is.

Nagy élményt jelentett Ujfalvy számára, amidőn 1831-

ben feleségével együtt Balatonfüredre utazott. Itt kötött barátságot Deák Antallal, a zalai alispánnal, Deák Ferenc bátyjával, Sümegen pedig Kisfaludy Sándort kereste fel. A Dunántúlnak haladottabb, romanizált talajból fakadó kulturája nagy hatást tett a művelődés iránt oly fogékony Ujfalvyra, aki Erdély határain túl is elismerte a jobbat, a szebbet. Mindezek a barátságok mély nyomokat hagytak Ujfalvy lelkében, aki élete végéig őrizte dunántúli barátainak barátságát.

Ujfalvy 1841-től kezdve mint királyi hivatalos vész részt az erdélyi országgyűlésen, de a politikában most sem játszik nagyobb szerepet. Nem lép előtérbe akkor sem, amidőn 1848-ban a pesti országgyűlés képviselője lesz. A forradalmi idők alatt volt jobbágiai, megfélemlézve földesuruk igazi humánus magatartásáról, birtokát feldőlják. A szabadságharc összeomlása, az abszolutizmus Ujfalvy politikai eszményeinek megsemmisülését is jelentette. Ezentúl csak a múlt emlékeinek él. A reménytelenségnek és a múltba tekintésnek lelki állapotában éri Ujfalvyt a történetíró Kovács László felszólítása, hogy írja meg félszázadnál hosszabb időre visszatekintő emlékezését. Ujfalvy, a politikai mozdulatlanság esztendeiben serényen látott munkához. Két esztendő alatt, 1854–55-ben nemcsak a reformkori, a biedermeier Erdély társadalmi életének hű és élénk rajzát vetette papírra, hanem megírta vadászemlékeit is. A csöndes öregség útján érte 1858-ban a nagy csapás, felesége elvesztése, ami szinte őt is a halálba kergette. Elhunyt hitvese emlékét Dózsa Dániel, a *Zandirham* költője, kedves biedermeier-hangulatú sorokban örökítette meg a kolozsvári temetőben állított emlékoszlopon:

Zord sziklák közt, bércek ormán
A vadakkal harcra keltem
S egy szelíd galamb halálán
Mégis megtört szívem-lelkem.

Ujfalvy lelki bánatához nemsokára a betegség is járult. Még dolgozik vadászati emlékeinek kiegészítésén, de sem ez, sem a magyar nemzeti politika hajnala nem tudták őt az életnek visszaadni. Az 1865-iki pesti országgyűlésnek ismét tagja lesz, de nem soká bírja a lelki szenvedéseket és 1866 július 16-án kolozsvári házában maga vetett véget életének.

Ami azután Ujfalvy irodalmi és egyéb hagyatékával történt, az valóban egy beszédes fejezet, jellemző adalék az erdélyi magyarság értékeinek pusztulásához a kiegyezés utáni liberális korban. Ujfalvynak nem voltak gyermekei, így a család javára tett kisebb hagyományokon kívül 1400 holdas birtokát a kolozsvári Magyar Nemzeti Színháznak hagyományozta, iratait, könyveit, műtárgyait pedig az Erdélyi Múzeum-Egyeletnek, amelyet már alapításakor gazdagon támogatott.

A kolozsvári Magyar Színház javára tett alapítványát a színház új palotájának építésénél használták fel. Ez kétségkívül megfelelt Ujfalvy szándékának. De az már aligha szolgált az alapító egész életében vallott eszményeinek, hogy Ujfalvy Sándor birtokát a magyar kormányhatóságok az értékesítés alkalmával román vevőknek juttatták.

Ujfalvy íratai, köztük emlékirata és vadászfeljegyzései is épen négy évtizedig pihentek az Erdélyi Múzeum-Egylet levéltárában, amíg Gyalui Farkas 1906-ban végre ismertette az Egylet egyik ülésén. A történeti szempontból valóban nagyértékű emlékirat íróját Gyalui Farkas joggal nevezhette a XIX. század Apór Péterének. A Múzeum-Egylet, a historikus Márki Sándor indítványára nyomban elhatározta a kézirat kiadását. Harmincöt évnek kellett azonban eltelni, amíg végre Ujfalvy emlékiratai teljes egészükben előtűnik fekszenek. Eleinte a sajtó alá rendezéssel megbízott Gyalui Farkas halasztotta a kiadást, mert az emlékiratokat ki akarta egészíteni az Ujfalvy-levéltár anyagával is. Alighogy ez is megtörtént, újabb nehézség merült fel. Az emlékiratokban emlegetett egyik történeti nevű erdélyi család tagja tiltakozott a kézirat közzététele ellen, mivel azok családjára kedvezőtlen fényt vetnek. Az Erdélyi Múzeum-Egylet méltányolta ezt az aggodalmat is, egyelőre félre tette a már jórészt kinyomatott íveket. Azután jött a háború, majd Erdély elszakítása. De nem lehetett a csaknem kész könyvet később sem elővenni, mert voltak benne olyan részek, különösen az előpataki fürdőben üdülő okirályságbeli bojárok életmódjával kapcsolatban, amiknek nyilvánosságra hozatala ekkor, a megszállás éveiben kétségkívül a kiadó Múzeum-Egylet üldözésére vezetett volna. Így csak töredékben, illetőleg átölgozásban láttak napvilágot ezekben az években Ujfalvy nagybecsű feljegyzései. Az erdélyi vadászatokról szóló és kiadatlan műből Kelemen Lajos közölte a legérdekesebb fejezeteket,⁴ Gyalui Farkas pedig regényes korrajzban — címe: *Letűnt világ* — foglalta össze Ujfalvy emlékiratainak legérdekesebb, de politikai vonatkozásoktól mentes részleteit.⁵ Csak most, hogy Kolozsvár visszatért, jött el az ideje annak, hogy az Erdélyi Múzeum-Egylet, az emberöltő óta heverő kinyomatott íveket, a kevés hiányzóval kiegészítve, könyvé foglalja egybe és végre Ujfalvy emlékiratait a történettudomány és a nagyközönség kincsévé tegye. Habent sua fata libelli!

Gyalui Farkas elismerést érdemlő kutatásaiból tudjuk, hogy Ujfalvy a történetíró Kováry László ösztönzésére 1854-ben fogott emlékiratai megírásához. De ebben és a következő évben nemcsak emlékiratai foglalkoztatták, hanem vadá-

⁴ Az erdélyi régebbi és közelebbi vadászatok. Kolozsvár 1927, (Minerva Könyvtár 8).

⁵ Letűnt világ. Ujfalvy Sándor életének regénye. Kolozsvár, 1940.

szati emlékei is, ezeket is ekkor öntötte irodalmi formába. Vadászati rajzaiból egyes részletek még életében megjelentek Bérczy Károly *Vadász és Versenylap*-jában.

Ujfalvy emlékiratai az 1790 és 1848 közötti időt ölelik fel, de a családi vonatkozások elbeszélésénél az író természetesen korábbi eseményekre is visszamegy. Színes, magyaros előadásában szinte meglevenedik az olvasó előtt Erdély történetének ez a félszázada, az erdélyi biedermeier.

Mi az, amit Ujfalvy emlékiratai a biedermeier-kutatóshoz, különösen mint erdélyi sajtóságokat hozzá tesznek?

Ujfalvy emlékiratai azért különösen érdekesek és értékesek, mert, akárcsak Apó Péter *Metamorphosis*-a, korfordulót mutatnak be. Az állami és társadalmi élet átalakulásának mozzanatai mind megtalálhatók Ujfalvy emlékiratainak színes tollal írt lapjain. Amit Ujfalvy nagyszüleiéről ír, az még a XVIII. század második felére megy vissza, s igen jellemző a terézianus kor, a barokk Erdély társadalmára. Nagy szeretettel és ragaszkodással ír Ujfalvy atyjáról és kortársairól. Emlékiratainak kétségkívül ezek a legérdekesebb és legértékesebb lapjai, ezekből hiányzik minden mesterkéltesség és páthosz, látszik, hogy itt gyermekek- és ifjúkora felejthetetlen benyomásait örökíti meg.

Ujfalvy Sámuel élete java, egyben fiának ifjúkora a napoleoni háborúk idejére esik. Ferenc császár Magyarországa ez, amely a több mint két évtizedig tartó európai háborúk miatt olyan hatalmas katonai és gazdasági erőfeszítésekre kényszerült, aminek addig példátlanul állottak a magyar történeti fejlődésben. A napoleoni háborúk a francia forradalmi eszmék legtermékenyebb továbbterjesztői voltak és a XIX. század középeurópai liberáliszmusának, az 1848-iki politikai átalakulásoknak alapvetései. De még mielőtt a francia forradalom és a napoleoni francia liberáliszmus politikai eszméi diadalt arattak volna, az általuk okozott társadalmi és gazdasági átalakulás már erőteljesen jelentkezik.

A francia háborúk évtizedei nagy gazdasági fellendülést hoztak egész Európára, a termények árának emelkedése a mezőgazdasággal foglalkozó magyar nemességre is a vagyonosodást jelentette. Ekkor alakul ki a művelt és vagyonos magyar közép-nemes típusa. A *gentry* első és igazi megjelenése ez a magyar társadalomban.⁶ A magyar közép-nemességnek vagyoni és társadalmi átalakulását igen világosan mutatják Ujfalvy Sándor emlékiratai. Atyja a jómódú közép-nemes nagy vagyonra igazán csak a francia háborúk alatt tesz szert. Ujfalvy többször hangoztatja, hogy a családi vagyonnak ez a nagy mérvű szaporodása atyja végtelen nagy takarékoságának volt köszönhető. Kétségtelen, hogy Ujfalvy Sámuel egyéni rátermettsége,

⁶ Tóth László: A *gentry* társadalomtörténetéhez, Turul 1939, 55.

mondhatnók kapitalista életszemlélete nélkül a családi vagyon nem lett volna megsokszorozható. De az is bizonyos, hogy a francia háborúk okozta rendkívüli gazdasági fellendülés nélkül az Ujfalvy-vagyon sem növekedett volna meg olyan tekintélyesen. Megállapítható ez fia emlékiratainak számos helyéből is.

Ugyancsak Ujfalvy emlékiratai mutatják meg igen szemléletesen, hogy Erdély — kétségtől időben a magyarországi fejlődéstől elmaradva — francia eszmék és a napoleoni háborúk alatt tért át a társadalmi fejlődésben a familiaritási viszony feloldásával, a társadalmi egyenlőségnek legalább a nemesi osztályok között való megvalósítására. Az emlékiratok számos helye tanúskodik arról, hogy Erdélyben még a XIX. század elején is a mánás főispán úgy tekinti a nemcsak nemes származású, de vagyoniilag is tekintélyes szolgabírákat, mint familiarisait; mintha magánjogi függőségben volnának vele, úgy beszél velük, mint a gazdasági tisztjeivel. Ezt nemcsak a főispán tartja természetesnek, hanem a szolgabírák is teljesen ennek megfelelően viselkednek. A dúsgazdag Ujfalvy Sámuel az ajtó mellett feszes állásban hallgatja főispánjának, gróf Haller Istvánnak rátartó, gógös szavait. Az új életstílust ezzel az évszázados hagyományokra visszamenő érintkezési formával szemben, amely a főnemesi rendű főispán és a köznemes megyei tisztviselők között fennállott, a Bécsből éppen hazatért fiatal Ujfalvy Sándor képviselte. Atyja nagy megbotránykozására fia a bécsi haladottabb társadalmi érintkezési formáknak megfelelően mint egyenrangú mutatkozott be a főispánnak, nemcsak könnyed, nagyvilági modorú társalgást folytatott vele, hanem le is ült, pipára is gyújtott a főispán fogadószobájában. Ujfalvy Sámuel megrökönyödött fia szeleburdiságán, amelyet ő a leg súlyosabb modortalanságnak érzett, de még jobban elcsodálkozott, amikor gróf Haller gratulált neki fia nyugat-európaias műveltségéhez, csiszolt érintkezési formáihoz.

A társadalomnak az a szigorú tagozódása, amelyet gróf Haller főispánnak szolgabíráihoz való viszonya mutat, természetesen hullámszerűen terjedt tovább a társadalom többi osztályainak egymással való érintkezésére. Amilyen fegyelmezetten alárendelt magatartást tanúsított Ujfalvy Sámuel főispánjával szemben, ugyanolyan kérlelhetetlen szigorúság nyilatkozott meg nála az ő alárendeltjeivel, de különösen a néppel szemben. Ujfalvy Sándor sokhelyütt kiemeli emlékirataiban atyjának patriarchálisan igazságos magatartását. Ezt csak a túlnyomóan oláh népesség rendkívül csekély műveltsége befolyásolta némelykor kedvezőtlenül. E patriarchális igazságosság mögött azonban nyilván erőszakoskodások is jól megfértek, amiket a kortársak nem találhattak meglepőnek. A távolabbról szemlélő azonban világosan láthatta ennek a patriarchális erdélyi közigazgatásnak az elmaradottságát. Fennmaradtak

Ferenc császár 1817-iki erdélyi útjának iratai és ezek minduntalan a közigazgatás tehetetlenségéről tanúskodnak. Megemlékeznek ezek Ujfalvy Sámuelről is. Ő — mint gróf Teleki Domokos írja⁷ — „Belső-Szolnok megyének a megyei hivatalokban megöszült főbírája, a maga és a közigazgatás érdekében egyaránt fáradhatatlan hivatalnok — ki közelebbről a dornai országút csináltatása körül tanúsított lankadatlan erélyt — az ország határszélétől Kolozsvárig lovagolt a fejedelem kocsija mellett. Ott, miként a közhir mondá, a fejedelem visszatetszésének jeléül mentették föl a további kíséréstől, azon számos feladások következtében, melyek hivatalos erőszakoskodásai ellen ütközt beadattak.“ A nemesi megyei közigazgatás eredendő hibáira Ujfalvy Sándor is reámutat emlékirataiban, amikön leírja, hogyan élt vissza saját jobbágynak érdekében a megyei közigazgatás könnyű megvesztegethetőségével. Amikor Ujfalvy Sándor ezeket az emlékeit az abszolutizmus idején leírta, már szinte bűnbánóan tekintett vissza törvényellenes magatartására, de akkor nyilván azért járt el így, mert másként nem tudta volna megvalósítani terveit jobbágynak gazdasági és műveltségi felemelése érdekében.

De Ujfalvy Sándor emlékiratai arról is plasztikus képet adnak, hogyan tért át Erdély gazdasági élete a napoleoni háborúk gazdasági következményeinek hatása alatt a terménygazdálkodásról a pénzgazdálkodásra, aminek társadalomátalakító jelenségét felesleges itt részletezni. Mikor Ujfalvy Sándor öt és fél esztendő után Bécsből hazatért Erdélybe, atyja számadásra vonta, hogy mire fordította a pénzt, amit neki Bécsbe küldött. Az öreg Ujfalvy nagy haragra gerjedt, amikor fia azt felelte, hogy semmit sem takarított meg s még nagy szerencse, hogy adósságba nem keveredett, amivel Bécsben kevesen dicsekedhetnek. Mindössze tisztességes öltözetet és könyveket hozott haza Bécsből, Apa és fia között napokig tartott e kínos helyzet, aminek egy 80 éves nemes úr, Keczei István látogatása vetett véget, akinek igen nagy tekintélye volt Ujfalvy Sámuel előtt. Az öreg Keczei, akiről és háztartásáról Ujfalvy Sándor klasszikus képet rajzolt emlékiratában, csakhamar észrevette a feszültséget az apa és fiú között. Amikor meghallotta az okát, megfeddte az öreg Ujfalvyt, amiért fiát ok nélkül korholta, hiszen az se nem korhely, sem nem kártyás. Ekor az öreg Ujfalvy előhozta a maga számadását és megmutatta, hogy három év alatt saját személyére és háztartására mindössze „53 egész bankó forintot“ költött. Ez természetesen csak úgy volt lehetséges, hogy Ujfalvy Sámuelnek, mint általában az egész erdélyi nemesi társadalomnak életmódja a terményszolgáltatáson, a jobbágyi munkán épült fel még a XIX.

⁷ Gróf Teleki Domokos: Ferencz osztrák császár magyar király és Erdély fejedelmének erdélyi útja, Budapesti Szemle, 1869 (XLV. füzet), 87. l.

század elején is, amikor Európa nyugati országaiban a kapitalizmus és a gyárpar már nagy haladást tett. Erdély ettől még ugyancsak messze volt 1820 táján.

Ujfalvy Sámuel „időtöltésre vagy szenvedélyeire sohasem költött” — írja róla fia:

Közcélokra nem adományozott. Senkinek nem ajándékozott. Öltözete nagyon egyszerű: két rendbeli, az egyik ünneplő, a másik hétköznapi. Halálakor inneplőmentéje 23, sarkantyús csizmája 8, kalapja 8 évesek voltak. Számos lovai közül a rossz teletetés miatt tavaszonként több darab elhullott, bőrét ingyen kicsáválta a falusi timár s a szegény csizmadia rossz szabással ugyan, de feldolgozta. Az egész ház azt viselte és sohasem vásárit. A vidéki kalmárok-nak csak úgy kölcsönzött pár száz forintot, hogy ha a rendes kamat mellett néhány sing durva posztót, gyolcsot, nyak- és zseb-kendőt, kalapot: vagy néhány kaszát s kapát, kevés cukrot, kávé, pár boutélia rozsolist, vagy néhány darab czinedényt hozott Debreczenből... Asztalos, szabó, lakatos és mészáros hasonlóul csak úgy boldogulhattak, ha a rendes százalékon felül bizonyos meghatározott munkát dolgoztak. A mészáros szombatonként néhány font marhahúst küldött... Csemege nem ment asztalára: csak az volt ott, mi a háztól kitölt. Reggel pörgölt rozs szinmézrel vegyítve. Kávé, cukrot csak tekintélyesebb vendégeinek tett fel. Cserépedény vagy porcellán helyett őseitől öröklött cin- és óntálak s tányérok jártak elő. Butorai mind fából, mikor tekintélyesebb vendégei, jelesen delnők jöttek, a puha ülés végett jó anyánk ágyába ültek fel. Órája nem volt, ennek gyakori igazittását igen költségesnek nevezte, azért inkább nélkülözte... Gyertyát s szappant háznál gyártott: évenként kétszer. Jóllehet, nem került pénzbe, mégis rendkívül takarékosan bánt velök. A téli estén a család aprajagyja az öreg kályha körül gyűlt: melyben a nyers bikfa, mint gyehenna tüze lángolt, s melynek szintén mint Vesta tüzének Szent Mihálytól Szent Györgyig éjjel-nappal tilos volt megszakadni... a folytonosan lobogó láng fényes világítást szolgáltatott ki. Fonás, varrás, olvasás mind e körül történt... Minthogy a Családfő többire hallgatva mélyedt el gondolatokban s tervezetekben, másnak is hallgatni kellett: a csendet megszakítani nem volt tanácsos. Legfeljebb az udvari bohóc megjelenése s némi közbevetett élcei szakított meg néha a síri csendet... Cselédeivel sajátos rendszere volt. Inast nem tartott: igen úri dolognak nevezé, maga körüli szolgálat azon kívül is csekély lévén, személyesen igazította. Cselédei személyzetét jobbágy és elhalálozott adósainak fölvelt és beszoktatott fiaiból szerkeszté, kiknek évi bérök egy bornyú, juh vagy kecske, de pénz soha. Juhai gyapiját a jobbágyasszonyok megfonták és megszőtték, ványolójában megdűrczköltette: a kész posztót jobbágy falusi szabójával öszönként feldolgoztatta. Juhbőr meleg köntösökkel szőcse látta el. A vászon nemű hasonlóul a háztól telt ki... Változatlan elve volt: semmire sem költeni, amire szük-

sége van; hanem csak is arra, mi nélkül teljességgel el nem lehet. Háztartásában a divat merőben ismeretlen volt: öltözete, butorai, cselédei, minden az volt a század elején, mi annak utolján, a legkisebb változtatás vagy újítás nélkül. Kávé, cukor, rizskása, faloaj, citrom, narancs, s más csemegékről úgy vélekedett, hogy jó ízűek biz azok, de csak oda valók, a hol termenek; mert ha nálunk is elkerülhetetlenül szükségesek lennének, a bölcs természet úgy alkotta volna, hogy itt is tenyészzenek.

Ilyen életmód mellett érthető, hogy Erdély köznemesi társadalma még 1820 táján a terménygazdálkodás kezdetleges, sok évszázados formái szerint élt. Ujfalvy Sámuel csak egyik érdekes, kimagasló típusa a korabeli vagyonos erdélyi nemes úrnak. Fiának ezeket a feljegyzéseit máshonnan is igazolva látjuk. Ferenc király 1817-iki erdélyi útja alkalmával „különösen az üveg- és porcellánedények beszerzése okozhatott fejtörést, amikor még a gazdag szászföldön is olyan feltűnést kelt ezidőtájt egy lakodalmon a plébános elé helyezett üveg, hogy az egész násznép az asztalok és székek tetejére kapaszkodott a ritka tünemény bámulására.” A királyi pár utazása közben pedig egyik-másik élelmiszer bevásárlása okozott nehézséget, hiszen a cukor Erdélyben, mint legnagyobb ritkaság, ezidőtájt még csak gyógyszerárban volt kapható.⁸

A főnemesség és a középnemesség életformái tehát nagyon különbözőek voltak, műveltségi színvonaluk sem talált kiegyenlítést.⁹ Pedig a középnemesség patriarchális jómódja és ehhez simuló életformája alatt volt a kismemesség és a törpe, az egyetlen nemeseknek, akiket gúnyosan bocskoros nemeseknek hívtak, számban ugyancsak erős rétege. A kis és törpe birtokon gazdálkodó nemeseken kívül ide számítottak a falusi papok és tanítók, jegyzők és a gazdasági szakképzettség nélkül működő gazdatisztek is. Ezek szellemi műveltsége, anyagi ereje messze az Ujfalvy Sámuel-típusú középnemesé alatt állott. Jellemző erre a szegény nemességre, amit a nagyenyedi kollégiumban tanuló fiairól, azoknak a vagyonosabb nemes fiúkhoz való kapcsolatairól éppen Ujfalvy Sándor ír. Ő azonban ha részvétellel is, de mégis csak kíváncsian nézi a szegény nemességnak és fiainak valóban küzdelmes életét.¹⁰

⁸ Taborsky Ottó: Művelődéstörténeti adatok Ferenc király 1817-i erdélyi utazásához. (Domanovszky-émlékkönyv, Budapest, 1937, 571.)

⁹ Társadalomtörténeti szempontból is érdekes ennek szembeállítása a főispáni és szolgabírói vadászatok leírása keretében Ujfalvynál: Az erdélyi régebbi és közelebbi vadászatok, 54—84. ll.

¹⁰ Az erdélyi szegény kismemesség életére Apafi Mihály és a kuruc kor idejéből rendkívül érdekes és jellemző adatokat tartalmaz Hermányi Dienes József református pap (1699—1763) emlékirata, amelyet szemelvényekben Kelemen Lajos adott ki [Kolozsvár 1925, Minerva Könyvtár 3]. Jellemző ellentéte ez annak az erdélyi főúri barok életnek, amit Apor Péter örökített meg emlékirataiban. Csak ezek szintéziséből alkotható meg a korabeli erdélyi társadalom elfogulatlan rajza.

*

Van az erdélyi szegény kisnemesség életformájának egy valóban plasztikus leírása, a festő Barabás Miklós tollából. Barabás Emlékirataiban¹¹ épen azokról az évtizedekről, a XIX. század első harmadáról szól, amelyeket Ujfalvy Sándor tárgyal, úgy hogy a két emlékirat társadalomrajza jellemzően egészíti ki egymást. Barabás 1810-ben született a háromszéki Márkosfalván, ahol atyja a jobb módú nemesek közé tartozott. Az 1809-iki nemes felkelés idején a felső-fehérmegyei insurgensek főhadnagya lett. A szabados katonaélet azonban a zuhlás útjára vitte, úgy hogy felesége külön vált férjétől és gyermekével apjához Dálnokra költözött. Három esztendő volt még csak Barabás Miklós, amikor itt a falusi iskolába kezdett járni:

Egy kis hársfátábla volt a nyakamba akasztva, melyen írni tanultunk, mert a papírért pénzt kellett volna adni. Ha a tábla mindkét felét tele írtuk, esténként üveggel le kellett vakarni s hogy a tinta bele ne igya magát a fába, azt tűznél megmelegített és rongyba kötözött sárga viasszal dörzsöltük be. De csak kevés viasznak volt szabad a fára jutni, mert máskülönben összefutott rajta az írás. A tintát is magunk főztük ugyan, fekete gyűrűfa héjából, a mihez egy kis gáliczkövet kevertünk, de Dálnokban akárhányszor csak úgy csináltunk tintát, hogy a megfordított üstön lévő kormot tejjel összekevertük.

Barabás családjának legfontosabb kérdése az anyagi. Anyját nemsokára üldözni kezdte a családja, hogy miért hagyta el az urát, s miért jött a családja nyakára élösködni. A fiatal asszony elkeseredésében már szolgálatba akart állni, majd ismét férjhez ment. Második férjének anyjáról írja Barabás Miklós, hogy olyan rosszlelkű és fősvény volt, hogy ha csak üzenetet is vitt az anyjához, még a tágas udvar legtávolabbi sarkába is odarohant, nehogy a gyermeknek anyja valamit adhasson.

Hasonlóképen jellemző az erdélyi kisnemesség életmódjára 1820 körül, amit Barabás Miklós tíz éves korában az atyái házában, Felső-Torján tett látogatásáról ír. Sanyarú két hetet töltött náluk, s nem is vágyódott többé vissza. A felkelő székely nemesség egykori főhadnagya otthon családjával együtt paraszti sorban élt.

A székely uraságok ekkor még nem kényeztették el gyermekeiket — írja Barabás Miklós — és ha már valami hasznukat lehetett venni, föl is használták őket a hozzájuk illő munkára, künn a réten vagy a konyhában. A szénagyűjtésnél rendszeren az egész család dolgozott, nekem pedig gyakran kellett négy vagy hat lovat a rétre kivinni és reggeltől estig őrizni, szabadon eresztve

¹¹ Barabás Miklós emlékiratai. Közli Kézdi Kovács László, Budapest, 1902. [Olcsó Könyvtár 1255—58. szám]

azokat a réten és este megint összefűzve, hiba nélkül haza vinni. Ilyenkor a kis vászontarisznyában egy darab kenyér, szalonna, egy pár fej vöröshagyma és kis só volt az ebéd.¹²

Barabás eleinte a nagyenyedüi iskolában a szegény diákok nyomorúságos életét élte. A kollégiumi cipón kívül, amelyet a szegény diákok Bethlen Gábor alapítványából kaptak, a székely kismemes fiú csak ritkán volt abban a helyzetben, hogy kenyeréhez a piacon sült húst is vásárolhasson. A fiatal Barabás Miklós viszontagságai, amelyeknek még számtalan jellemző részletét örökíti meg emlékirataiban, családjának életkörülményei: valóban tipikusak az erdélyi székely kis nemesség világára, lelki alkátára, gazdasági helyzetére és társadalomszemléletére.

Erdély magyar társadalmának ez a műveltségi színvonala azonban messze fölötte áll mind az Erdélyben a magyarsággal együtt élő, mind a dunai fejedelemségekben egyedül lakó román társadalom életszínvonalának. Arról, hogy a közép európai biedermeier virágzása idején, a XIX. század harmincas-negyvenes éveiben miként élt a román társadalom legfelsőbb rétege is, beszédes képet épen Ujfalvy és Barabás Miklós rajzoltak.

Barabás 21 éves volt, amikor 1831-ben Bukarestbe ment, hogy ott mint festő egy időre letelepedjék. A dunai fejedelemségekben akkor, az 1829-iki orosz-török háború következményeképpen orosz csapatok állomásoztak. Ezek jelenléte rányomta bélyegét a bukaresti oláh társadalmi életre is. A legnagyobb hatalom az orosz katonai parancsnok volt és az oláh bojárok, a bukaresti társadalom legelőkelőbbjei is, orosz hatás alatt¹³ ekkor kezdik a török szokásokat elhagyni és a nyugateurópai szokásokat utánozni. Legjobban kifejezésre juttatta ezt az öltözködés átalakulása. Az oláh intelligencia Barabás bukaresti tartózkodása idején még törökös ruhát hordott és csak a fiatalabb nemzedék kezdett a turbán helyett az orosz katonasapkához hasonlótl viselni, törökös bugyogó helyett európaias szabású hosszú nadrágot és sárga csizma vagy papucs helyett fekete, oroszos csizmát húzni. A parasztság megtartotta régi oláh viseletét, szintúgy a nők nagyobb része is, csak a legelőkelőbb nők öltözködtek már francia divat szerint. Barabás mulatóságos jeleneteket ír le arról, milyen nehezen ment az oláh bojárok között az európai szokások átvétele. Amikor meglátoga-

¹² A háromszéki székelyekről hasonló képet rajzol Ujfalvy Sándor is 1842-iki székelyföldi utazása alkalmából. Emlékiratai, 308—19. II. Előadásában a székely szabadság, majd elnyomatás rajza természetesen a liberális szabadságidea vetülete.

¹³ A török uralom alól felszabadult balkáni keresztény népeknél eleinte különösen erősen érvényesült az orosz hatás még a társadalmi életformák kialakításánál is. Ezt jegyzi fel Thallóczy Lajos Bulgáriáról is 1880 körül. Utazás a Levantében, Budapest, 1882, 1—36. II.

tott egy Cantacuzeno herceget, aki épen akkor ment át az európaivá létel metamorfózisán, a házigazdát kanapén ülve fején cilinderrel találta. Vagy tíz bojár volt nála épen vendégségben. Ezek nem a fogadószoza európai ízlésű székein, hanem török módra a földön ültek, föltett cilinderrel, frakkjuk szárnyait maguk mögött szétterítve a földön. A bukaresti előkelők társalgási nyelve ekkor még az újgörög volt. Legtávolabb azonban ezek a gazdag oláh bojárok az európai értelemben vett higiénitól voltak. Még ünnepélyes étkezéseknél sem volt náluk az asztalon se bor, se víz, hanem az ebédlő sarkában állott egy szolga (arnauta), könyökig feltűrt karokkal, piszkos kezekkel, kezében egy pohárral és egy üveg borral. Mindenki, aki inni akart, odament hozzá és abból az egy pohárból ivott sorban az egész vendégsereg. A divatos bukaresti csemegét, a befőtt gyümölcsöt is egy kanállal ette az egész vendégsereg. Arról, hogy még a legelőkelőbb oláh családok lakása mennyire elhanyagolt volt ebben az időben, s híjjával a takarításnak, Barabás és Ujfalvy egyaránt tudósítanak.

Ujfalvy 1842-ben elópataki fürdőzése alatt ismerkedett meg jobban a moldvai és havasalföldi gazdag oláh bojárok erkölceivel, szokásaival. Mintegy háromszáz bojár család fürdőzött ott akkor „Csakhamar átlátám, hogy egyről-egyig merőben elpuhult, erély s ügyesség nélküli, gazdagságuk tudatában elbizakodott rideg népfaj biz'ez!” — jegyzi meg emlékirataiban Ujfalvy Sándor. Oláh bojár ismerősei egész nap a földre terített török szőnyegen heverésztek, folytonos dohányzás és fekete kávé mellett. Se könyvet, se újságot nem olvastak, egész nap szerelmi cselszövéseken törték a fejüket. Egyetlen kapcsolatuk az európai műveltséggel francia társalgásuk volt, amelyet otthon egymásközt is használtak. Magukkal hozott cselédeikkel, legnagyobbbrészt cigányokkal, mint rabszolgákkal bántak. Egyik bojár cigány inasa megszökött a kegyetlen bánásmód miatt. Amikor visszahozták, Ujfalvy és barátai megszöktették az oláh inast, mert kegyetlen ura szökéseért bosszúból halálra akarta vesszőztetni. A bojárok nem csupán a fizikai munkától irtóztak, de a férfias sportektől is. Ujfalvy és barátai vívtak, célbalőttek, lovagoltak, egymás között úszóversenyeket rendeztek, az oláh urak pedig minden testi fáradtsággal járó sporttól irtóztak, kártyajátékkal, amely-nél a gyakran tetemes veszteséget mindig arany pénzben egyenlítették ki, üzték el unalmukat. Lakásuk, butoraik gondozatlanok voltak, s maguk számára faggyúval főzettek. Az Elópatakon fürdőző oláh bojárok között Ujfalvy mindössze egyet talált, egy Bellio nevűt, aki több évet töltött Párizsban és nyugateurópai műveltségével felismerte az oláh nép és társadalom elmaradottságát. De bevallotta Ujfalvynak, hogy nyíltan nem meri ezt hirdetni, mert fél tőle, hogy honfitársai esze-lősnék tartanak. Amikor Bellio elmondotta, hogy vallásos

fogadalmának teljesítéseképen Bukarestben kápolnát akar építeni, a felvilágosodás szellemében nevelkedett Ujfalvy, Rousseau buzgó olvasója, azt tanácsolja neki, hogy inkább egy korszerű nevelőintézetet alapítson, amire nemzetének igen nagy szüksége van. „Szavaim nem téveszték hatásukat és elevenjére találának a jó embernek — írja lelkesülten Ujfalvy emlékirataiban — mintha mély álomból ébredett volna fel, úgy nézett szemközt, utóbb melegen szorítá meg jobbomat, hálás szavakban köszöné meg, hogy szemei előtt egy új, egy nemesebb világot tártam fel. És jóllehet előre tudja, hogy hazafiai becsmerlésével kellend azért megküzdeni, de túl teszi magát. Az imaház helyett nemzeti nevelőintézetet építend. És hogy okos figyelmeztetésem emlékeztére, saját nevemre fogja elnevezni az intézetet, hogy azáltal is háláját irányomban bém bizonyíthassa.“ Ujfalvy sohasem szerzett tudomást arról, vajjon a bukaresti bojár ezt a tervét megvalósította-a, mégis ez maradt meg egyetlen felemelő emlékképpen az oláh bojárokkal való ismeretségéből.

Mindezeket pedig nem valami magyaros túlzás, vagy épen nemzeti elfogultság mondatja Barabással vagy Ujfalvyval. A dunai fejedelemségek előkelő oláh társadalmáról hasonló képet fest Moltke is, aki mint fiatal vezérkari százados 1835-ben utazott át Magyarországon és a fejedelemségeken Törökországba. Amint Orsovánál átlépte az oláh határt, feneketlen sártenger fogadta, meg a postaházak nyomorult viskói. Havasalföld harmadik legnagyobb városában, a mindössze tízezer lakosú Craiovában találkozott először bojárokkal. Ebéd után látogatta meg a Craiovában élő mintegy száz bojár közül a leggazdagabbat. A bojár háza elég szép volt kívülről. Gazdája délután négykor még ágyban feküdt, mialatt kis fehér kutyája a papucsaiival játszott. „Das Ganze war echt polnisch“ — jegyzi meg Moltke száraz humorral. A bojár szívesen fogadta vendégét, édességekkel kínálta, majd elpanaszolta, hogy az ország nem független, s nem tud felvirágozni, mert nem alkalmazhat beviteli vámokat. Példátlanul rossz utakon, leírhatatlanul nyomorúságos falvakon keresztül érkezett meg végre Moltke Bukarestbe. Még aznap este részt vesz egyik bojárnál egy bálon, ahol a fejedelem is megjelent. Itt is Kelet és Nyugat szokásainak furcsa vegyületével találkozott. Ragyogó öltözetek, elhanyagolt keleties lakás; piszkos csizmákba és bocskorokba, meg rongyos ruhákba öltöztetett cigányzenekar játékára igen jól táncoltak. Ezt az ellentétekben gazdag képet nyújtja a fejedelemnél tett látogatás is. A palota kívülről jó benyomást tesz, de kocsijukból a szabadban szállnak ki és a bejáratnál inas nem mutatkozott. A fejedelem kincstartója oláh nemzeti viseletet öltött magára, de a fején fezt viselt. Akárcsak Barabás, Moltke is a török szokások uralkodó voltát látja még az oláh társadalomban a hazai hagyományok és a kezdődő euró-

paialisodás mellett. Ezeket az európai életformákat is a balkáni politika következményeképpen, akkor jórészt orosz közvetítéssel kapták a dunai fejedelemségek. A bojárok felszínes franciás műveltsége, francia társalgása ezt a törökös és oroszos oláh életformát rejtette magában.¹⁴

Arra azonban, hogy a lelkeségében, hagyományaiban és szerkezetében a magyartól merőben különböző oláh társadalom nem tekintett gyűlölettel a magyarságra, hanem inkább egy bizonyos árnyalatú megbecsüléssel, ismét Barabásnál találunk igen jellemző adatot. Egyik bukaresti társaságban, ahol egy oláh püspök is jelen volt, az egyik kisasszony azt mondogta, hogy a magyar nyelv helyett jobban szeretne angolul tudni, mert az szebb nyelv. Barabás vitába bocsájtkozva, azt felelte, hogy azt mondhatja valaki, az angol irodalom jobban érdeklő, mint a magyar, de azt nem állíthatja, hogy az angol nyelv szebb a magyarnál. „Nagy meglepetésemre — írja Barabás a történet csattanójául — az oláh püspök is pártomra állt, dicsérte a magyar nyelv szépségét és ennek bebizonyítására olyan szép és tiszta kiejtéssel szavaltta el Csokonai nak *A reményhez* írt ódáját, hogy szebben egy magyar költő sem szavaltta volna el.“ Ez a Barabás által megörökített epizód is csak jellemző kifejezője annak az egész XIX. századon átvonuló ténynek, hogy az oláh irodalom és műveltség, az erdélyi oláhság közvetítésével nagyon sok irodalmi hatást, termékenyítő élményt kapott és vett át a magyar irodalomtól vagy annak közvetítésével.¹⁵

Ujfalvy és Barabás emlékiratai jellemző képet adnak Erdély társadalmáról a biedermeier korban 1815 és 1850 között. Erdély itt is sajátos fejlődés képét mutatja. Magyar társadalmának csak legfelsőbb rétegei mondhatják magukénak a biedermeier irodalmi ízlést, társadalmi szemléletet és életformát. Az erdélyi magyar arisztokrácia az a társadalmi osztály, amely szinte kizárólagos hordozója ezeknek az eszményeknek 1848 előtt. Az arisztokrácia és irodalom közös életének, egymásra hatásának két vezető egyénisége Erdélyben Jósika Miklós és Döbrentei Gábor.^{15a}

¹⁴ Az orosz politika túlsúlyát világosan jelzi Moltke megjegyzése is: „Am interessantesten war nur die Bekanntschaft des Barons Rieckmann, welcher zwar nur russischer Konsul, aber die bedeutendste Person im ganzen Lande, den Fürsten nicht ausgenommen ist.“ Tóth László. Moltke in Ungarn, Ungarn, 1941. Dezember, 718—26. II.

¹⁵ Gáldi László: Goga pesti évei és a „Luceafărul“, Egyetemes Philológiai Közlöny, 1941, 132—158. II. — A dunai fejedelemségekben élő románok érdekes társadalomrajza Oroszhegyi Józsa orvostól: Román élet. Sajtó alá rendezte: Bíró Sándor. Kolozsvár, 1942. [Erdélyi ritkaságok. Szerk. Jancsó Elemér 5.]

^{15a} Döbrentei szerepét Erdély irodalmi életében, társadalmi fejlődésében szépen méltatja egykori tanítványa, gróf Gyulay Lajos. „Döbrentei annyira magyar volt, hogy neki üdvösség sem kellett volna talán, azon az áron, hogy lemondjon nemzetiségéről... szükséges embere volt Erdély-

*

A biedermeier-életformának az erdélyi főnemesség sorai-ban tipikus alakja Báró Wesselényi Polyxena, Wesselényi Miklós unokahúga, előbb Báró Bánffy László, majd az angol-ból magyarrá lett Paget János felesége. Lelkes pártolója a művészeteknek, Barabás is sokat köszönhetett neki. De maga is irodalmi babérokra vágyik. 1842-ben két ízletes kötetben adta ki Kolozsváron a királyi lyceum betűírvél itáliai és svájci úti emlékeit:

Miért hágom át azon honomban még divatozó előítéletet, hogy szerénység nememnek tiltja szépségen kívül minden más tulajdonnal a sorból kiválni, igazán nem tudom, annál inkább, mert azt igen is tudom, hogy előítélettel megküzdeni győzelemhez szokott erő kell; hogy írói tehetségem csekély; hogy művész nem lévén, magamat annak tartatni akarni több mint hiúság; s végre hogy művészeti ismereteim is kevesek, és ezekkel professorkodni annyi lenne, mint kék strimfilit a női igénylő unalmas tudakosság címét viselni.¹⁶

Igy kezdi éppen nem unalmas és eredeti meglátásokban gazdag könyvét az erdélyi főúri biedermeier érdekes alakja,

Az erdélyi magyar színművészet és zenekultúra felemelkedése ebben a korban még szinte kizárólag a főnemesség nevéhez, anyagi áldozatkészségéhez fűződik. Ez nem meglepő, mert a színház is, a zene is főként a főnemesség művelődési igényeit szolgálta. Nagy Lázár visszaemlékezései az erdélyi magyar színészet hőskorára¹⁷ és Ruzitska György emlékezései¹⁸ az

nek, mert az elnémetesedett társaságban a hazai nyelv és irodalom szeretetét felébresztette; fáradalmainak jutalmát is tapasztalhatta, mert azon magyar szellem, melynek Erdélyben ő adott erős lökést, valódi hódító hatalom lett, — mert érdemeit e tekintetben általánosan elismerték s emlékére pénz veretett Gyulafehérvárott." Gróf Kuun Géza: Gróf Gyula Lajos naplótöredékeiből (1815—1834). Budapest, 1875, 54—5. ll. Gyula Lajos naplói töredékes voltukban is életképet rajzolnak a biedermeier-kori Erdély főrendű társadalmának nemzeti mozgalmairól. Négy vezérüket emeli ki: gróf Kendeff Adámost († 1834), báró Kemény Dénest († 1849), báró Wesselényi Miklóst († 1850) és gróf Bethlen Jánost († 1851).

¹⁶ Olaszthoni és schweizi utazás, I.—II. kötet, Kolozsvár, 1842. Jelmező írójának eredeti felfogására, amit az idegen szavak magyarosításáról ír: „A művészek neveit és számos műszavakat meghagyom úgy, mint világszerzte nevezik, értik, s nem vonom magyarosító kaptára. Véleményem szerint félre értett magyarság lenne a Belvederi Apollonak jól kipödrött bajuszát csipni oda."

¹⁷ Dr. Jancsó Elemér: Az erdélyi magyar színészet hőskora 1792—1821. Nagy Lázár visszaemlékezései. Kolozsvár, 1939. [Erdélyi Ritkaságok I. kötet]. — Nagyon érdekes, amit Nagy Lázár a devalvációnak a színházi életére gyakorolt hatásáról ír.

¹⁸ Lakatos István: Egy erdélyi muzsikussal vallomásai. Ruzitska György emlékezései 1856. évből. Kolozsvár, 1940. [Erdélyi Ritkaságok. Szerk. Dr. Jancsó Elemér. III. kötet]. V. ö. Gottlieb Brandisch és Richard Weisskircher: Musikkpflege in Siebenbürgen um 1800. Siebenbürgische Vierteljahrsschrift, 1941, 136—54. ll.

1810-es évek erdélyi zenei életre korbéli beszédes tanúi ennek a ténynek.

Az irodalom-, művészet- és tudománykedvelő főrangú erdélyi társadalomhoz, amelynek eszményei, hagyományai jórészt még a felvilágosodásban gyökeredznek és a francia forradalom eszmevilágában folytatódnak, csak kevés számú gazdag köznemes, mint a hasonlóképen a felvilágosodás szellemében élő Ujfalvy Sándor, azután a kormányzések magasrangú hivatalnokai, meg a magasabb iskolák tudós tanárai csatlakoznak. A vagyonos köznemesség széles rétege azonban még a terézianus hagyományoknak megfelelő társadalmi rétegződésben él, magyarságát a közjog bástyái közül akarja csupán védeni. Még nem látja át sem a nemzeti nyelv és irodalom, általában a nemzeti művelődés jelentőségét, sem annak szükségességét, hogy a társadalmi osztálykülönbségek a nemzeti haladás és szabadság eszméjében föloldódjanak, ami pedig a reformkor liberalizmusának egyik alaptétele volt. Ennek típusa az öreg Ujfalvy Sámuel, aki azonban nem volt egyedülálló jelenség az akkori Erdélyben sem.

A vagyontalan kismemesség, amelyet jórészt lefoglalnak saját anyagi boldogulásának hétköznapi gondjai, lassan bár, de szintén megindul a társadalmi felemelkedés útján. Fiai számára ez csak az irodalom vagy művészet, általában a művelődés útján lehetséges. Barabás Miklós küzdelmes ifjúsága, amíg a falusi kismemesi ház fojtó levegőjéből a biedermeierkor legünnepelebb és legjellemzőbb festőjévé emelkedik, szép és világos példája a biedermeier művelődési és társadalmi eszmény vonzó, hódító erejének. A magyar biedermeier-korban azonban Barabás példája nem áll egyedül Magyarországon, de Erdélyben sem.

Erdély sajátos társadalmi és gazdasági viszonyai között aránylag kevés szerep jut a biedermeier irodalmiság és életforma kialakulásában a kisszámú magyar polgárságnak. Ez előtt a társadalmi felemelkedés ideáljául még mindig a magyar nemesi életszemlélet állott. Ehhez hasonlítani, volt a legfőbb vágya a meggazdagodott polgárnak az akkori Erdélyben is. Ez a társadalmi mimikri nem ritkán anyagi romlására is vezetett.

Kolozsvár városa elhatározta, hogy Ferenc császár 1817-iki látogatásának megörökítésére közadakozásból emléket állít. A gyűjtés azonban nagyon lassan haladt. Végre 1830-ban Topler Imre városi polgár azt a bejelentést tette a városi tanácsnak, hogy az emlékoszlop még hiányzó költségeit magára vállalja. Ugy is cselekedett és 1831 október 4-én leleplezték a kolozsvári emlékoszlopot. Az egykorúak szerint Topler Imre, aki az emlékműre 16 ezer forintot költött, azt remélte, hogy jutalmul nemességet kap. De reménye meghiusult és anyagilag is leromlott... Mint egyszerű városi polgár halt meg. Esete

épen nem egyedülálló, sőt tipikusan jellemző a polgárság társadalmi felemelkedésének céljaira és eszközeire.¹⁹

Az erdélyi biedermeier irodalmi és társadalmi megnyilatkozása a magyar nemzeti eszmények szolgálata. A biedermeier reál-idealizmusa, kiegyenlítő törekvése itt különleges területre talál. A biedermeier szemléletet és életformát öltött erdélyi társadalom nemcsak a saját népiségen belül átalakító erő, műveltséget adó tényező, hanem őrt áll, de egyben közvetít itt is a szomszédos Kelet felé. A dunai fejedelemségek oláh társadalmának orientális világszemlélete és életformája az erdélyi oláhok magasabb műveltségének, európaibb szemléletének hatása alatt oldódik fel. A Csokonai költeményén lelkesülő, a magyar nyelv szépségét méltató oláh püspök valósággal szimbóluma azoknak a nosztalgiáknak is, amelyek az oláh lélekben izzottak az európai irodalom, általában az európai művelődés iránt. Viszont ebből a legközvetlenebb hatást nekik a magyarság, annak irodalma nyújtotta.

Az erdélyi biedermeier első korszaka lezárult Villággossal. Ennek a kornak belső sajátosságait, külső képét világosan meg lehet rajzolni Ujfalvy Sándor és Barabás Miklós nyomán. Az összeomlás, 1849 tragikus, forró hangulatát, a zűrzavar képét Wesselényi Polyxena angolból magyarrá lett férje, Paget János²⁰ festette meg hideg, éles szemmel naplójegyzeteiben. A biedermeier gyökerei Erdélyben talán nem hatoltak olyan mélyre, mint Magyarországon; a főrangú társadalomra és a szellemileg hozzájuk asszimilált kisebb rétegre korlátozódtak, szemben a magyarországi biedermeier szélesebb terjedelmével és polgári rétegződésével. Viszont hangsúlyozottan nemzeti, amellet, hogy kiérezni belőle az európai biedermeier eszménnyel és formával való közvetlen és szoros kapcsolatot. Az erdélyi biedermeier is a magyarság és az európai szellem és műveltség egygyéforrott megnyilatkozása volt önmaga és Kelet felé.

(Kolozsvár.)

B 97704

¹⁹ Gróf Teleki Domonkos id. ért. 98. l.

²⁰ Paget János angol nyelvű naplójának magyar fordítását Horváth Jenő közölte: Hadtörténelmi Közlemények, 1928.

5. **Un humaniste hongrois en France. Jean Sambucus et ses relations littéraires. (1551—1548.)** Par Endre BACH. Szeged, 1932.

V. ö. Pintér Jenő (Irodalomtörténet, 1933:50). — Gulyás Pál, Sambucus, Bp., 1940. — Pierre Delattre, Nos amis, les Hongrois, Paris, Figuière, 1935:137. — R. Lebègue, dans Humanisme et Renaissance, 1935. — Const. de Grunwald, Portrait de la Hongrie, Paris, Plon, 1939:124.

6. **Le théâtre français de Vienne. 1752—1772.** Par Julie WITZENETZ. Szeged, 1932.

Cf. A. Eckhardt (Nouv. Revue de Hongrie, 1932:477). — H. Grenet, Revue des Ét. Hongr., 1933:145. — St. V. (Ung. Jahrbücher, XIII, 2)

7. **Mots d'origine hongroise dans la langue et dans la littérature françaises.** Par Borbála LOVAS. 1932.

Der Autor fasst den Ausdruck „mots d'origine hongroise“ in etwas weiterem Umfang als dies gewöhnlich der Fall ist... So wird das Buch zu einer Darstellung von der Kenntnis Ungarns und seiner Gebräuche unter den Franzosen... — Ernst Gamilscheg, Zeitschr. f. franz. Spr. u. Lit. 1933:127.

Die Arbeit bedeutet einen schönen und aufschlussreichen Beitrag zur Geschichte der ungarisch-französischen Beziehungen. Die ungarischen Orstnamen waren in Frankreich zum allergrössten Teil in ihrer deutschen Form bekannt — Fritz Valjavec (Neue Heimatsblätter 1935:90.)

Cf. B. Zolnai, Études Hongroises, 1937: 126.

8. **Les impressions en français de Hongrie. (1707—1848.)** Par Margit JEZERNITZKY. Szeged, 1933. (V. ö. Tóth László, Magyar Kultura 1934: 228.)

Entro un periodo de centoquarant'anni l'autore ha potuto raccogliere e descrivere 157 opere in lingua francese stampate in Ungheria, numero contro ogni apparenza cospicuo e tale da dimostrare da solo l'onore in cui vi era tenuta la letteratura francese. — La Bibliofilia, 1934. p. 29.

Es ist sehr erfreulich, das sich zu den Arbeiten von Oravetz und Klara Zolnai nunmehr auch die J.-s zugesellt, da gerade durch die Schaffung derartiger bibliographischer Zusammenfassungen die richtige Wertung und Würdigung des romanischen Kultureinflusses im Südosten ermöglicht wird. — Fritz Valjavec. (Neue Heimatsblätter, 1936:190.)

9. **Les séjours en Suisse, en France et en Belgique du comte de Zinzendorf d'après son journal (1764—1770).** Par Erzsébet Magda LANGFELDER. Szeged, 1933.

Obgleich Naturanlage und fromme Erziehung Z. kein rechtes Verhältnis zum vorrevolutionären Frankreich gewinnen liessen, hat er doch ein sehr ausführliches Tagebuch über seine Erlebnisse und Eindrücke geführt, das auch jetzt noch wertvolle Einblicke in jene Welt gewährt. — J. Sp. (Archiv f. das Studium d. neueren Spr., 171:253.)

10. **Un poète cosmopolite du 18e siècle: Michel Csokonai et la littérature française.** Csokonai Mihály és a francia irodalom. Par Erzsébet PELLE. Szeged, 1933. — V. ö. Kratochill-Baróti Dezső, Széphalom 1933: 103.

11. **La fortune intellectuelle de Verlaine. (France, Allemagne, Autriche, Hongrie.)** Par Jolán GEDEON. Szeged, 1933.

V. ö.: Széphalom 1933: 47. — Zolnai Béla, Széphalom 1933: 70. — P. Van Tieghem. (Revue de Synthèse, déc. 1934.) — Henri Ancel (Nouvelle Revue de Hongrie, févr. 1934).

12. **Une femme de lettres du second Empire. La comtesse Julie Apraxin. Sa vie, ses oeuvres.** Par Catherine BARNA. Szeged, 1934.

13. **Les premiers imprimés en français de Vienne (1521—1538).** Par Olga DROSZT. Szeged, 1934. Cf. *Études Françaises*, 3.
Vgl. Hans Zedinek (*Zentralblatt für Bibliothekswesen*, Jg. 52, S. 592).
14. **Un disciple de Michelet: Charles-Louis Chassin (1831—1901).** Par Vera BACH. Szeged, 1935.
La monographie que méritait cet honnête homme a été faite avec soin: biographie, rattachement à l'école de Michelet, de Quinet dont il fut l'ami, le disciple, le panégyriste. — Henri Tronchon (*Revue Universitaire*, oct. 1936).
15. **Les colonies françaises de Hongrie.** Par Étienne NÉMETH. Szeged, 1936.
Cf. G. Bárczi, dans *Archivum Europae Centro-orientalis*, 1936. — H. Tronchon, *Revue Universitaire*, 1938: 317.
M. Németh démontre de nombreux colons français sont venus, mêlés aux Allemands, se fixer en Hongrie bien avant 1750, alors que l'immigration de groupes plus considérables ne commence qu'à partir de 1770. — G. Bárczi (*Archivum Philologicum* 1937: 276).
16. **Clément Mikes et ses sources françaises.** Par Ladislav MADÁCSY. Szeged, 1937.
Mikes több levelének, illetőleg motívumának a forrását megtalálta a buzgó szerző azon egykorú francia munkákban, melyek Rákóczi könyvtárában voltak. — *Irodalomtörténet* 1937: 177.
17. **Nicolas Martin. Son style „biedermeier“. Ses inspirations allemandes et hongroises.** Par Magda LOBINGER. Szeged, 1937.
Mlle Lobinger apporte une contribution utile à l'étude du style biedermeier en Europe. Il y a là des influences sociales et artistiques à démêler, des distinctions très nettes à tracer; notre „poésie intime“, de Sainte-Beuve à Coppée, en passant par Brizeux et Laprade — Paul Van Tieghem (*Revue de Synthèse* 1938: 194).
18. **Les débuts des études françaises en Hongrie. (1789—1830.) Essai de bibliographie.** Franciaország a magyar irodalom tükrében. Par Borbála GESMEY. Szeged, 1938.
19. **Un adepte hongrois des lettres françaises: Le Père Pieux Bernard BENYÁK (1745—1829). Le souvenir d'Athalie et l'influence du jansénisme dans son oeuvre.** Par Suzanne BÁCSKAI. Szeged, 1939.
Már Szekfű Gyula rámutatott arra, hogy a felvilágosodási szellem egyik útja Nyugatról a hazai piarista iskolákon át vezetett. Bácskai Zsuzsanna munkája a jansenizmusnak Magyarországra való behatolását új oldalról világítja meg. — Tóth László (*Katolikus szemle* 1940: 159).
20. **La Hongrie dans les encyclopédies françaises des XVIIe et XVIIIe siècles.** Par Joseph BÁRDOS. Szeged, 1940.
21. **Goût prudhommesque dans la littérature française. Biedermeier ízlés a francia irodalomban.** Par DEZSŐ BARÓTI. Kolozsvár, 1942.
Hors série:
- Le style „biedermeier“ dans la littérature française. Biedermeier in Ungarn.** Par Béla ZOLNAI. (Dans les ACTA de l'Univ. de Szeged, 1935.)
Cf. Paul Kluckhohn, Zur Biedermeier-Diskussion, *Deutsche Vierteljahresschr. f. Litwiss. u. Geistesgesch.* 1936: 504. — P. Van Tieghem, *Revue de Synthèse* 1936: 258. — H. Tronchon, *Revue Universitaire*, 1937: 237. — Széphalom VIII: 114.
- Remarques sur l'expressivité des éléments sonores du langage.** Par Béla ZOLNAI. (Dans les ACTA de l'Univ. de Szeged, 1939.)
Cf. A. Dauzat, dans *Le français moderne*, 1940: 81. — Lad. Gáldi, dans *Archivum Philologicum*, Budapest, 1939: 382.
- La ballade épique. Remarques et contributions.** Par Béla Zolnai. Amsterdam, 1940, Éditions Panthéon.